

РАННЯ ПРОЗА КЛИМА ПОЛІЩУКА

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 2(30)

Клімачова В. Рання проза Кліма Поліщука; 12 стор.; кількість бібліографічних джерел – 32; мова – українська.

Анотація. У статті розглядаються ранні твори Кліма Поліщука, до яких належать оповідання про революційні та воєнні події. У прозі письменника вдало поєднані імпресіонізм та експресіонізм, використані цікаві символи, алегорії, метафори та натуралістичні описи.

Ключові слова: проза, експресіонізм, імпресіонізм, натуралізм, символ, тематика.

До ранніх творів Кліма Поліщука належать оповідання, які увійшли до збірок «Серед могил і руїн» (нариси про Першу світову війну, 1918), «Червоне марево» (нариси й оповідання часів революції, 1921), твір «Воєнко», який вийшов окремим виданням (1921) та «Веселе в сумному» (сатирично-гумористична збірка, 1921). Революційні та воєнні твори Кліма Поліщука постають перед читачем у вигляді «записної книжки». Події відтворюються зсередини описуваного часу через обставини, які складаються з головним героєм, через його долю. Оповідач у творах згадує своє життя, аналізує його та вчинки інших. Завдяки оповіді від першої особи, скорочується відстань між автором та читачем, між часом подій. Оповідач в цьому випадку – об'єктивний, оскільки він перебуває в епосі, про яку йдеться. Форма сповіді свідчить про самотність, відчуженість головного героя, який опинився у тенетах власних думок. Саме таким постає головний герой ранньої прозової спадщини Кліма Поліщука.

Великого значення у ранніх новелах письменник надає акцентуванню на символічних деталях, які несуть смислове навантаження. Деталізація образів, уточнення є наскрізними («закостенілі трупи людей і коней», «сірі кам'яниці», «світляні смуги ворожого прожектора», «трупи своїх», «наче два чорних привида» і т. д.). Клім Поліщук вдало поєднав імпресіоністичні та експресивні образи, використав цікаві метафори, яскраві деталі, правдиво зобразив людські характери, суспільно-політичні умови життя. Описи природи пов'язані з ситуаціями у творах, що тільки надає смислового навантаження подіям: «Вгорі темне небо, обважніле від хмар, низько нависло над лісами і, здавалося, загрожувало задушити їх собою. Між високими деревами злобно і суворо крякали ворони і в пітьмі ночі літали навмання, стараючись знайти затишне місце на вогкій гілляці» [6, с. 96]; «Як мара страшна, якоюсь безформенною масою важко лягла на землю ся ніч, і здавалося, що вона намагалася все приспати і пригнобити» [4, с. 53]; «Холодний балтійський вітер, захлинаючись, скиглить серед могил та хрестів і, здіймаючи свої могутні крила над лісами і болотами, озерами та низинами, трубить в свої бойові сурми, дмухає на червоне світло спалахуючих ракет і в гарматній сварці розсіпається нудним скиглінням» [2, с. 107]; «Хвилястою наміткою кривавої скорботи постелився над полями смарагдовий туман, що вро-

дився з важкого зітхання заснулих низин» [1, с. 17]; «Жовтувато-руді хмари порожнечі важко здіймалися вгору» [10, с. 91] та ін. Кожне слово, кожен опис – вистраждані автором.

У творах про Першу світову війну відображаються натуралістичні описи жорстоких сцен: «... в ліву ногу влучила одна куля, а в праву дві, і одна з них, розривна, роздробила бедро і аж наверх вирвала шматочки кости» [4, с. 59]; «Той лежав страшний, окровавлений, голова розбита, білів оголений кусок черепа, рот широко відчинений з повибиваними зубами, одне око витекло» [5, с. 426] тощо. Інтенсивність цього напрямку по різному проявляється у творчості Кліма Поліщука: все залежить від обставин, в яких фігурують головні герої. Конкретизований фізіологічний опис поранення в цьому випадку – це ніби фотографічне, миттєве відтворення побаченого. Поетика натуралізму вбачається не лише в жахливих описах битв, а й у побуті, в умовах звичайних життєвих буднів героїв.

Образ війни у Кліма Поліщука – символічний. Він постає здебільшого потворою (у вигляді дракона, вогню, пітьми тощо): «... червоні дракони вибралися з підземної прірви і, виблискуючи своїми огненними крильми, вирушили по землі і принесли руїну і смерть всьому живому і всім, що прагнули життя, співають пісень похоронних» [4, с. 53-54]; «... ясно бачу велетенську чорну постать людини з велетенськими крилами, які метушливо билися в диму і хвилювали його на всі боки; чорні страшні довгі руки витягалися в наш бік, неначе хотіли пригорнути нас всіх до себе» [4, с. 58]; «Криваві потвори танцювали і реготалися в сонячнім мареві над галицькими полями...» [10, с. 91] тощо. Образи війни та революції простежуються в усіх ранніх творах Кліма Поліщука. Особливістю є те, що вдень – це пекуче, палаюче червоне сонце, а вночі – страшні пожежі. Сонце – символ вічності, життя, світла постає у більшості оповідань зовсім у іншій іпостасі. Тут воно червоне, наче кров, небо віщує про нього своєю рожевою усмішкою. Натомість в оповіданні «Він кохав сонце» світло символізує світле, нове життя без страждань, у спокої, тиші: «Як прийде ранок і ясне сонце спокою засяє над землею, тоді я піду під веселе рідне небо шукати свого щастя і співати пісень своїх» [1, с. 24].

Наводять жаху та моторошності, конкретизують ситуації у прозі про війну та часи революції використані символи птахів: «Чорні ворони зловіщим криком віщували їм нещастя, а вони їхали і нічого не відали, і не знали, так само, як сі коні, які не зна-

ли того, чи довго ще їм тягти важкого воза...» [6, с. 97]; «сумні осінні дні, коли жовте листя повільно спадало з дерев і журавлі летіли на південь, я прощався і кудись мав їхати» [4, с. 57]; «Безчисленні зграї чорного вороння тривожно метушилися над старими деревами і заглушаючим криканням намагалися заглушити їх» [12, с. 13] тощо.

Щоденникова форма запису, оповідь від першої особи, – притаманна риса для воєнних оповідань Кліма Поліщука. Це дозволяє максимально наблизити читача до персонажа, допомагає поринути у світ життєвих хвилювань героя. Завдяки такому прийому письменник передає психологічний стан достеменно, адже все, що відбувається, все, про що думає наратор – читач відчуває на собі. Герой Кліма Поліщука неодноразово задумується над вартістю життя, над тим, чи варто присвячувати себе такій справі, як війна. У багатьох творах автор стисло описує життя людей, котрі присутні на полі битви. З різних аспектів можна розглядати твір «Тоді, як було Різдво...», в якому зустрічаються риси натуралізму, елементи експресіонізму, в тому числі й першоособова нарація. Оповідачем виступає людина, яка прагне миру для всіх. Розповідаючи про своїх товаришів по службі, одним реченням наратор дає зрозуміти, що війна забирає не одне життя: «Взагалі, як-то кажуть, хлопці були такі, з якими ще можна було жити» [11, с. 64]. Психологічний стан головного персонажа вражає безвихідністю. Всеохопна туга, сум, спогади про минуле, дитинство – все це нагадує потік свідомості: «Вже виходив і надвір, вже блукав у лісі, вже й на зорі дивився, але спомини далекого минулого й не думали кидати мене, і було важко мовчки боротися з ними. Ні, тут чулася потреба щось говорити або впасти лицем в сніг і довго-довго плакати від туги...» [11, с. 65]. Такі сповіді героїв, крик душі, присутні у всій ранній прозі Кліма Поліщука. Голосіннями, невимовним стражданням сповнений твір «Він кохав сонце», який побудований у формі сповіді: «Північні лежання чолом до долу тяжко скамянили мій мізок, а тривога постійного чекання сповнила смертним жахом мою благальну істоту і вложила в мої уста жадібний крик: життя і сонця хочу!» [1, с. 17]. Саме після такого вияву слабкості приходить розуміння нищості та пафосу воєнних дій, революційних змагань.

Сцени битв вражають правдивістю зображаного. Але найбільше у творах захоплює те, що автор відходить від ідеології, не розподіляючи військових по різний бік барикад на «своїх – не своїх», а навпаки, показуючи, що навіть власна держава не ставила інтереси військовослужбовців перед власними: «Своєю кров'ю мав скроплювати ганебні кайдани царської неволі» [7, с. 82].

Яскравим моментом, основною сюжетною лінією у творі «Тоді, як було Різдво...» стало бунтарство одного з полків, яке не хотіло наступати. Один з батальйонів заарештовано і присуджено до розстрілу іншим полком, в якому служить оповідач. В разі нездійснення наказу, кожного буде допитано. «Те, що страшно згадувати, те злочинство, яке

заставляє червоніти і здійматися вгору волосся на голові, сталося так просто і так жорстоко...» [11, с. 70]. Всім запам'яталася ця подія: «Ніколи не забуду тієї ночі, коли всі люди славили Христа, а ми розстрілювали своїх братів...» [11, с. 71]. Ті, хто виконував наказ, робили це заради нагороди «георгія» (персонаж твору «Щось непевне» – Гришка – теж із задоволенням вбиває задля цього). Хтось з героїв не міг заснути, а когось охопила меланхолія, через яку «евакуювали в тил». Відчуття меланхолії охоплює персонажа не тільки у цьому творі. Щоб абстрагуватися від усього негативного навколо, оповідач твору «Щось непевне» живе у своєму вимірі: «Розпука в моїй душі безнадійно ридала. Щоб заглушити голос її ридання, я став робитися меланхолійно-байдужим до всього, що творилося навколо мене» [13, с. 76]. З часом лікарі його визнають неврастеником: «Почуваю лише, що за мною ходить «хтось мій» і носить в собі все зло людей. Я змагаюся з ним, але не знаю, хто переможе з нас» [13, с. 77]. І тут є крик душі, який Клим Поліщук використовує у своїх творах-сповідях: «Хотілося в знак протесту лягти поруч раненої коняки і без милосердя бити кулаками землю доти, доки ці люди не схаменуться і не згадають Бога. Але чи схаменуться вони в своїм безумстві і чи згадають його, що дав всьому рух і призначення?» [13, с. 76]. Але після такого «крику душі» йдуть цілком здорові роздуми людини, яка не хоче прирівнюватися до «маси», яка сприймає війну як належне. Зруйновані долі безлічі людей, іронія політичної ідеології, протест проти насилля об'єднують твори про війну Кліма Поліщука.

Особисті міркування оповідачів, критичні ситуації під час військових нападів глибше розкривають почуття людяності, гідності, відчуття страху перед невідомим або ж відомим: «Жах обгорнув багатьох, і вони стали повертати назад, але в їх лице сипалися «свої» кулі з «своїх» кулеметів, які щедро посипалися рукою своїх же, що ще стояли в резерві» [11, с. 68].

Важливу роль у творах відіграє колористика. Письменник використовує відповідні кольори для передачі настрою чи характеристики персонажів. Так, наприклад, в оповіданнях солдати найчастіше виступають сірою масою: «всі сірі і всі однакові», «сірі валки за валками» [10, с.91, 95]; «знесилені війною сірі люди», «...весь полк, сірий і гомінливий» [11, с. 62, 67]. Складається враження, що всі чекають на позитивні зміни, тоді й кольори стануть яскравішими, різноманітнішими, кожен стане вільною, ні від кого незалежною людиною. Саме проти масовості й виступав Клим Поліщук у своїх творах. Спостерігаємо багато агресивного червоного кольору, який супроводжує описи природних явищ (як віщування чогось лихого), війни в усіх оповіданнях: «червоні дракони», «червоний відблиск пожеж» («В часи безнадійності»), «червона димна ніч» («Страдницький шлях»), «сонце повільно осідало вниз і, наче не зайшло, а втопилося в червоній заграві бушуючої огненної стихії війни» («Цілком випадково») тощо. Загалом можемо сказати, що через колористику точніше розкривається психо-

логізм кожного твору, створюється настрої. У прозі Кліма Поліщука кольори несуть емоційне навантаження. Домінантними є холодні пори року, а отже, й кольори переважають похмурі.

Антивоєнна тематика характерна для всіх творів Кліма Поліщука про визвольні змагання та війну. Письменник використовує натуралістичні описи, експресіоністичну манеру письма, щоб показати страждання людей початку ХХ століття.

Клим Поліщук зумів глибоко розкрити психологічні аспекти розвитку особистостей своїх героїв. Його сміливо можна вважати одним із яскравих представників психологічної прози. Мотивацію страшного злочину змальовано в експресіоністичному дусі у творі «Жертва (3 голодних днів селянських)». Вже з перших рядків письменник уводить читача в очікування чогось невинного: «Похмура, повна таємничого жаху, десь із височини спускалася на землю ніч» [5, с. 424]. Йдеться про голодомор. У головних героїв хтось хоче вкрасти коней. Вони, довго не думаючи, вбивають людину. Нею виявляється син вдови, який хотів нагодувати матір. Психологічний ефект підсилюється тим, що мотив убивства не виправдано: коні втекли, а вбивці думають лише про власні інтереси. Письменник зосереджує реципієнта на тому, що діяли злочинці навіть не домовлячись між собою, ними керували звірячі відчуття. Вкотре Клим Поліщук показав всю безглуздість «сірої маси», яка постає перед читачем бездумними створіннями.

Варто виокремити збірку «Червоне марево», в якій йдеться про часи революції. До неї увійшло чимало творів: одночасно оповідання «Червоне марево», «Старий образ (Із записної книжки)», «На волі (Із записної книжки)», «Між «своїми», «Фрагменти життя» та інші. У кожному з оповідань простежується збірний образ юрби. Так, наприклад, у творі «Старий образ» письменник акцентує увагу на тому, що люди під впливом революції дичавіють, перетворюються в стадо. Саме тут якнайкраще описано «натовп» визвольних часів: «Кожна людина втратила певність свого життя і старалася бути сама собою, або як вівці перед бурею, стикалися в оден табун і тоді їх поодинокий жах зливався в одну пляму і творив лице часу» [9, с. 26]. У «Червоному мареві» також через інстинкт «отари» знищується бібліотека, яка колись належала панові, не дивлячись на те, що книгозбірня – надбання культурне. Люди постають перед читачем «многоголовим страховищем», яке «кричало, реготалося, вило і ридало всіма голосами божевілля...» [12, с. 14], вони не розуміли причин та наслідків своїх дій, йшли наосліп за «визвольним» поводитирем.

У багатьох творах Клим Поліщук порушує проблему втечі з Великого Міста («Червоне марево», «Отаманша Соколовська», роман «Гуляйпільський батько» тощо). Реакція та ставлення наратора до Києва влучно висловлені у творі «На волі»: «Залізо. Бетон. Асфальт. Мотоцикли. Бульвари. Стомлені віти на столітніх липах. Жовтий пісок на доріжках. Спека.

Байдужність. Туга» [8, с. 33]. Цей опис несе емоційне навантаження. Місто в оповіданнях Кліма Поліщука – мертво, а втеча – це ніщо інше, як пошук порятунку від жорстокості. Головний герой прагне особистого простору, яким для нього стають ліси та степи. З образом міста пов'язані також і мотиви туги за домівкою, сім'єю, втраченого щасливого життя. Київ у творах про революцію та війну – замкнуте коло, в якому люди втрачають свою душу: «Засмалені, набряклі, тугі й непорушні лица не виявляють жодної думки» [8, с. 33].

Втечею головного героя з Києва розпочинається й оповідання «Воєнко», яке виступає чи не найкращим взірцем сатиричної прози письменника. Йдеться про часи революції. Оповідач іде на Полісся, де прагне душевного спокою. Через певні обставини наратор потрапляє до одного з волинських сіл, де революція має свій плин подій: там існує свій Ревком, до якого входять начальник місцевої червоної міліції Підкуйнога, селянин Журибіда (він займає всі посади, в тому числі – й стає Воєнкомом), панок Коцюбенко, навколо якого й побудована сюжетна лінія. Коцюбенко керує всіма справами Ревкому, люди в його руках – маріонетки. Він виступає постановником цього «спектаклю». Клим Поліщук через оповідача показує увесь абсурд замислів радянської влади. Твір пройнятий іронією. Плакати, які висять на стінах сільської влади, висміюють більшовизм: «Війна палацам і спокій хатинам», «Немилосердно боріться з вошею, бо вона гірша сотні буржуїв», «Світовий пожар в крові, Господи, благослови!» [3, с. 10]. Наповнена сарказмом основна сцена твору – вибори Воєнкома. Завдяки діалогу персонажів, читач легко може окреслити характери та психологічні особливості героїв. Журибіда – нерішучий, «навіть путящим наймитом не був». Його персоні належать усі посади пролетаріату: Опродко, Бідко, Ривко (Ревком) та ще й – Воєнко, які звучать для нього як прізвиська, адже їхнього значення Журибіда навіть не розумів. Зрештою, під впливом начальника міліції (який розумово не особливо відрізнявся від нього) та чарочки горілки, Ривко повстає проти Коцюбенка, який «створив» начальника-Журибіду. Це – символічне, метафоричне завершення твору. Клим Поліщук показав, що насправді відбувалося на початку ХХ століття, які напівбожевільні люди очолювали і йшли вперед за більшовизмом. У «Воєнко» єдиними зі здоровим глуздом персонажами виступають старенький дідусь та оповідач, який опісля всього знову йде до лісу. До речі, образи старців у творах Кліма Поліщука несуть смислове навантаження. Насамперед вони виступають носіями життєвої мудрості.

Клим Поліщук займає вагоме місце в українській літературі як один з творців українського символізму, а також – оригінального жанру «новели факту». Довгий час письменник перебував у забутті, хоча є чи не найяскравішим представником «розстріляного відродження», і його мала проза варта того, щоб опинитися в полі зору літературознавців.

Література

1. Поліщук К. Він кохав сонце // Поліщук К. Червоне марево. Нариси й оповідання з часів революції. – Львів-Київ: Новітня бібліотека. Ч. 37. – 1921. – С. 17 – 24.
2. Поліщук К. В нетрях Латвії // Поліщук К. Вибрані твори / Упоряд. В. Шевчук; передм. С. Яковенка. – К.: Смолоскип, 2008. – С. 107 – 114.
3. Поліщук К. Воєнко (із записної книжки). – Львів-Київ: Видавництво «Русалка», 1921. – 56 с.
4. Поліщук К. В часи безнадійності // Поліщук К. Вибрані твори / Упоряд. В. Шевчук; передм. С. Яковенка. – К.: Смолоскип, 2008. – С. 53 – 61.
5. Поліщук К. Жертва (3 голодних днів селянських) // Поліщук К. Вибрані твори / Упоряд. В. Шевчук; передм. С. Яковенка. – К.: Смолоскип, 2008. – С. 424 – 427.
6. Поліщук К. Злочинна тьма // Поліщук К. Вибрані твори / Упоряд. В. Шевчук; передм. С. Яковенка. – К.: Смолоскип, 2008. – С. 96 – 106.
7. Поліщук К. З недавніх днів (Із записної книжки) // Поліщук К. Вибрані твори / Упоряд. В. Шевчук; передм. С. Яковенка. – К.: Смолоскип, 2008. – С. 81 – 90.
8. Поліщук К. На волі // Поліщук К. Червоне марево. Нариси й оповідання з часів революції. – Львів-Київ, 1921. – С. 32 – 50.
9. Поліщук К. Старий образ // Поліщук К. Червоне марево. Нариси й оповідання з часів революції. – Львів-Київ, 1921. – С. 25 – 31.
10. Поліщук К. Страдницький шлях // Поліщук К. Вибрані твори / Упоряд. В. Шевчук; передм. С. Яковенка. – К.: Смолоскип, 2008. – С. 91 – 95.
11. Поліщук К. Тоді, як було Різдво... // Поліщук К. Вибрані твори / Упоряд. В. Шевчук; передм. С. Яковенка. – К.: Смолоскип, 2008. – С. 62 – 71.
12. Поліщук К. Червоне марево. Нариси й оповідання з часів революції. – Львів-Київ: Новітня бібліотека. Ч. 37. – 1921. – С. 5 – 16.
13. Поліщук К. Щось непевне (З військового записника) // Поліщук К. Вибрані твори / Упоряд. В. Шевчук; передм. С. Яковенка. – К.: Смолоскип, 2008. – С. 72 – 80.

Вера Климачова

РАННЯЯ ПРОЗА КЛИМА ПОЛИЩУКА

Аннотация. В статье рассмотрены ранние произведения Клыма Полищука, к которым относятся рассказы о революционных и военных событиях. В прозе писателя удачно объединены импрессионизм и экспрессионизм, использованы интересные символы, аллегории, метафоры и натуралистические описания.

Ключевые слова: проза, экспрессионизм, импрессионизм, натурализм, символ, тематика.

Vira Klimachova

EARLY PROSE OF KLYM POLISHCHUK

Summary. Early works of Klym Polishchuk, to which recitals belong of revolutionary and soldiery events, are examined in the article. Impressionism and expressionism is successfully united in prose of writer, interesting characters, allegories, metaphors and naturalistic descriptions are used.

Key words: prose, expressionism, impressionism, naturalism, character, subject.

*Стаття надійшла до редакції
23 квітня 2013 року*

Клімачова Віра – аспірант кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.